

Schimbăm (doar) ca să câștigăm? Huliganismul politic și schimbarea regulilor electorale în România (Changing (just) to win? Political hooliganism and the changing of electoral rules in Romania)

Dragoș DRAGOMAN

Abstract. *The recent change in electoral rules in Romania raises the question of their political (mis)use in favor on the ruling parties, in the context of a sharp post-accession hooliganism that marks the Romanian politics since 2007. With no external control, the ruling elites changed the rules of the democratic game in order to consolidate in power, deciding to overpass the previously existing political consensus regarding liberal democracy. By postponing elections, manipulating electoral rules and overruling democratic decisions by administrative procedures, post-accession hooligans consolidated in power with the cost of partially undermining the still inchoate Romanian democracy.*

Keywords: *democracy, electoral systems, referendums, populism, legitimacy.*

Introducere

Ordonanța de Urgență nr. 55/2014 emisă în iunie de Guvernul Victor Ponta pentru suspendarea efectelor legii privind interzicerea migrației politice ridică mari semne de întrebare cu privire la intențiile guvernului. Legea în vigoare îi sancționează pe aleșii locali cu pierderea mandatului câștigat în alegeri, dacă aceștia schimbă partidul sub sigla căruia au candidat și câștigat respectivul mandat local. Suspiciunea este cu atât mai mare cu cât OUG nu modifică definitiv legea, din motive de procedură sau de conținut, ci

doar îi suspendă efectele pentru o perioadă de 45 de zile. Suspiciunea se referă la posibilitatea racolării aleșilor locali de către Partidul Social Democrat (PSD) la guvernare, în pregătirea alegerilor pentru președintele României, care au avut loc pe 2 și 16 noiembrie 2014. Importanța aleșilor locali pentru alegerile generale, dar și pentru controlul politicii locale în sine, a fost deja subliniată în contextul dependenței alegătorilor locali de resursele controlate de către elitele politice. Cu precădere în mediul rural și în orașele mici, aleșii locali s-au transformat în elite de pradă, con-

trolând resursele locale publice și private și transformându-le în resurse electorale și de putere politică.¹ Fără o societate civilă puternică, cu o presă locală slăbită de criza economică, aleșii locali și mai ales primarii, au devenit angrenajul perfect al unei „mașinării electorale” indispensabile mobilizării politice.²

Dar OUG nr. 55/2014 nu este decât o parte din tabloul mai amplu al schimbării interesate și uneori chiar al alterării competiției electorale. Țintind puterea liberă de orice constrângeri, politica românească de după 2007 a dezvoltat un puternic „huliganism” îndreptat împotriva regulilor și instituțiilor de bază ale jocului politic democratic. Așa cum vom vedea mai jos, victoria „huliganismului politic” pune capăt unui minim consens care a fost necesar funcționării instituționale și politice în vederea aderării României la NATO și la Uniunea Europeană. Acest consens, caracteristic întregii Europe centrale și de est înainte de aderarea țărilor din regiune la aceste organizații internaționale, accepta existența unor reguli liberale minimale și a unor instituții politice neutre.³ Acest consens accepta ca deținătorii puterii să nu schimbe decisiv regulile jocului și să nu-și excludă din competiție rivalii prin restrângerea resurselor lor politice, prin intermediul unor instituții anterior neutre precum curți de justiție, curți constituționale sau consilii de reglementare a audio-vizualului.

Mai mult însă, huliganismul post-aderare a atacat în România chiar fundamentul jocului democratic electoral, suspendând alegeri la termen, schimbând legile electorale în funcție de calculul partizan, direcționând resurse economice în localități cu electorat favorabil și alterând rezultatele electorale prin proceduri administrative. Deși profitabil pe termen scurt partidului la guvernare, huliganismul politic instalat după 2007 riscă să afecteze funcționarea instituțiilor democratice și să-i excludă treptat pe cetățeni ca resursă privilegiată de legitimitate. Prin schimbarea interesată a regulilor electorale, procedurile administrative devin suficiente pentru dobândirea și menținerii puterii. Când cetățenii sunt excluși din mecanismele puterii legitime, democrația ia sfârșit, așa cum s-a întâmplat în numeroase cazuri în democrațiile în tranziție din America Latină.⁴

Huliganismul post-aderare și resursele de putere

Identificat de Ganev cu precădere în Bulgaria și România, „huliganismul post-aderare” se manifestă prin arbitrariul puterii executive, extinderea corupției la nivel înalt, negarea supremației legii și destrucțurarea unui proces de consolidare instituțională ce părea suficient de solid înainte de 2007.⁵ Deși imperfect din punct de vedere teoretic, conceptul de huliganism post-aderare reușește să acopere transfor-

mărilor esențiale în comportamentul elitelor la putere și să surprindă imagini familiare, precum înalții funcționari guvernamentali corupți, legiuitorul interesat de legiferări favorabile, potentatul local ce așteaptă aprobarea de la Bruxelles pentru derularea unor investiții publice profitabile sieși și grupului său de interese. Analiza făcută de Ganev transformărilor politice din România se restrânge la perioada 2007-2008, anume la câteva cazuri locale de corupție în Iași și Constanța și la dificultățile întâmpinate de noile instituții de luptă împotriva corupției, anume Direcția Națională Anticorupție și Agenția Națională de Integritate. Conceptul de huliganism politic se poate însă ușor extinde perioadei următoare, când elitele politice s-au bucurat de un mediu politic extern aproape neutru, neconstrângător, pentru a consolida abuzul de putere și corupția la vârf.⁶ Vorbind în numele poporului suveran, promițând combaterea corupției, modernizare și consolidare instituțională, elitele politice au afectat arhitectura instituțională stabilită după 1989 în scopul consolidării puterii.⁷ Deși orientat la început către realizarea unor transformări așteptate și acceptate de către cetățeni, efortul politic s-a îndreptat împotriva tuturor surselor de putere considerate ostile: parlamentul a devenit în ochii partidului de la putere expresia unei elite ostile și corupte și trebuia redus considerabil, la nu mai mult de 300 de parlamentari și la o singură cameră;

mai mult, parlamentarii trebuiau aleși direct, prin sisteme electorale cât mai puternic majoritariste, ca să evite un control al partidelor și ca să le reducă celor din urmă funcțiile de canalizare și reprezentare politică; parlamentul trebuia considerat dizolvat de drept în urma eșecului unei suspendări a președintelui, iar președintele trebuia să primească puteri sporite; în final, campaniile de presă, cele care ar fi putut eventual demasca acte de corupție la nivel înalt, au fost declarate oficial drept o vulnerabilitate la adresa siguranței naționale.⁸

Atacul partidului de la putere împotriva surselor concurente de putere nu se limitează doar la instituții, ci și la adversarii politici. Restrângerea accesului lor la resurse politice contravine funcționării sistemului politic democratic. În logica funcționării în limite raționale a sistemului politic, Downs insistă asupra egalității politice ca o condiție de bază în definirea naturii guvernării democratice. Astfel, un guvern este democratic atunci când nu abuzează de puterea sa pentru a limita resursele politice ale opoziției. Ca atare, „alegerile sunt organizate la intervale de timp clar definite, fără să existe posibilitatea modificării acestora prin acțiunea unilaterală a partidului de guvernare”.⁹ Mai mult, „partidul de la putere nu va încerca niciodată să restrângă activitățile politice ale oricărui cetățean sau partid politic”.¹⁰ Altfel spus, guvernul nu are din punct de vedere economic nici o limită a

acțiunii și puterii sale și tot ce va face, el va face cu scopul câștigării alegerilor. El poate naționaliza orice, poate privatiza orice sau poate alege orice altă strategie intermediară pentru a-și atinge țintele electorale. El poate impune ce taxe dorește și poate angaja orice cheltuieli dorește. Ceea ce nu poate face însă, limita sa ultimă, el nu poate împiedica celelalte partide politice să-și desfășoare activitatea. El trebuie să mențină libertatea politică, așadar nu poate aduce prejudicii oponenților prin intermediul unor politici (economice sau de alt fel) trasate special pentru a-i leza.¹¹ Ori tocmai acest lucru este de remarcat în cazul huliganismului politic. OUG nr. 55/2014, intenția legiferării interesate a amnistiei și grațierii pedepselor pentru unele fapte penale de către PSD în 2014, cât și alte acțiuni ale guvernelor anterioare formate de Partidul Democrat-Liberal (PDL), toate ridică problema intenției deliberate de a restrânge libertatea politică a opoziției prin direcționarea resurselor economice și constrângerea aleșilor locali, dar și prin limitarea resurselor de putere ale opoziției prin modificarea termenelor și regulilor electorale.

Suspendarea și amânarea alegerilor locale din 2012

Decizia unilaterală din noiembrie 2011 a guvernului Partidului Democrat Liberal condus de Emil Boc de a-și asuma răspunderea în parlament pentru legea care viza amânarea

alegerilor locale din iunie 2012 și comasarea lor cu alegerile parlamentare fixate pentru o dată ulterioară (se presupunea atunci că în noiembrie 2012), este acțiunea cea mai radicală împotriva resurselor politice ale opoziției. Deși declarată neconstituțională, amânarea alegerilor este definitivă pentru abuzul de putere al huliganilor politici de după 2007. Suspendarea alegerilor este restrângerea cea mai brutală a drepturilor politice ale cetățenilor și partidelor, aflați în imposibilitatea de a-și exprima opțiunile politice. În iunie 2011, guvernul PDL dorea dizolvarea foarte rapidă a județelor și regruparea lor prin lege în unități teritoriale mai mari, acoperind aproape în totalitate limitele administrative ale actualelor regiuni de dezvoltare desemnate prin Legea 151/1998 privind dezvoltarea regională în România, dar numite tot județe.¹² Altfel, redenumirea lor ar fi însemnat un efort foarte mare de amendare a Constituției, care indică județul drept cea mai mare unitate administrativ-teritorială.

Limitarea resurselor politice din 2011 reconfirmă importanța aleșilor locali pentru mecanismul electoral al partidelor din România. Pe de-o parte, calendarul alegerilor la termen din România plasează alegerile locale înaintea alegerilor parlamentare. Până în 2004, acest lucru era valabil și pentru alegerile prezidențiale. În practica politică, rezultatele alegerilor locale au devenit cea mai credibilă estimare a rezultatelor alegerilor parlamentare, desfășurate la

6 luni distanță. Inerția electorală și limita de timp de 6 luni fac ca performanțele partidelor în alegerile parlamentare să fie suficient de bine approximate de rezultatele alegerilor locale.¹³ Ori această estimare are un impact asupra alianțelor politice parlamentare și asupra stabilității guvernamentale. Suspendarea alegerilor locale din iunie 2012 ar fi crescut incertitudinea cu privire la rezultatele alegerilor parlamentare din noiembrie 2012 și asupra viitoarei formule politice guvernamentale. Guvernul PDL avea în cele din urmă să își piardă majoritatea parlamentară în primăvara anului 2012 și să devină primul guvern post-comunist demis prin moțiune de cenzură.

Pe de altă parte, aleșii locali au devenit o resursă politică indispensabilă partidelor parlamentare din România. Deși alegerile pentru primarii localităților sunt mai „utilitare” decât cele pentru consilierii locali și județeni, dar și pentru președinții consiliilor județene, considerate mai „politice”, primarii au devenit în urma politicilor de descentralizare din ultimii ani adevărați „paznici” (*gate-keepers*) ai resurselor locale. Capacitatea lor de a transforma resursele economice (ajutoare sociale, precum venitul minim garantat, ajutoare de încălzire cu lemne ș.a.), administrative (diverse autorizații și avize) și sociale (notorietate, vizibilitate, influență), i-a transformat în actori esențiali ai competiției politice partizane. Acest statut a fost recunoscut de partidele politice, mai cu seamă de cele de la

guvernare. Dependența cetățenilor de acești „distribuitori-controlori” de resurse care sunt primarii și președinții de consilii județene i-a transformat treptat pe cei dintâi în electori captivi, mai cu seamă în județe preponderent rurale.¹⁴ Acest fenomen devine vizibil în timpul guvernului PSD condus de Adrian Năstase până în 2004,¹⁵ dar se accentuează și mai mult pe măsură ce politicile de descentralizare transferă mai multe atribuții și resurse administrației locale. Interesul partidului la guvernare pentru aleșii locali se manifestă prin transferul interesat de fonduri din bugetul central către bugetele locale, atât pentru echilibrare bugetară, cât și pentru cheltuieli directe ale unităților administrativ-teritoriale locale. Rectificările de buget cuprind aproape întotdeauna liste cu obiective de investiții și sume ce ar putea fi corelate cu afilierea politică a primarilor și președinților de consilii județene.¹⁶ Dar interesul se manifestă și prin legiferarea interesată a modului în care acești aleși locali își câștigă mandatul, așa cum vom vedea mai jos. Oricum, acești aleși locali au intrat și în atenția Direcției Naționale Anticorupție (DNA), capacitatea lor de a transforma resurse economice în resurse electorale fiind în anumite cazuri obiect de anchetă penală.¹⁷

Schimbarea interesată a legilor electorale

Modalitatea de distribuire a mandatelor și modul în care sunt aleși candidații nu sunt aproape niciodată lipsite de intenție politică. Partidele care dețin majoritatea parlamentară la un moment dat modifică regulile jocului electoral în funcție de calcule politice avantajoase. Schimbările frecvente denaturează însă spiritul competiției electorale, în sensul în care transferă interesul legitim al partidelor din a câștiga o campanie electorală în a modifica parametrii competiției electorale pentru a câștiga cât mai multe mandate. Pe termen lung, alegătorii vor fi tot mai puțin luați în considerare de către partide ca sursă a câștigurilor electorale, fiind înlocuiți cu alterarea facilă și interesată a regulilor jocului electoral. Acest calcul politic este vizibil în modificarea legii electorale pentru alegerea primarilor. În pierdere de sprijin electoral, guvernul PDL condus de Emil Boc a înlocuit prin lege în mai 2011 sistemul electoral consacrat în România pentru alegerea primarilor. Începând din 1992, aceștia erau aleși printr-un sistem majoritar cu două tururi de scrutin (*run-off system*). Dacă nici un candidat nu obținea majoritatea absolută din primul tur, se organiza al doilea tur de scrutin pentru alegerea unuia dintre primii doi clasati în primul tur. Prin modificarea legii în 2011, primarii au fost aleși în 2012 folosind un sistem majoritar pluralitar (*first-past-the-post system*).

Astfel, primarii au fost aleși din primul tur cu majoritate relativă de voturi, chiar dacă această majoritate putea fi doar o minoritate, atunci când este comparată cu numărul total al voturilor defavorabile din circumscripție.¹⁸ Deși această măsură este posibil să fi mărit șansele candidaților PDL de a fi aleși, ea a afectat serios legitimitatea politică a aleșilor, care nu mai reprezintă astăzi expresia majorității cetățenilor, ci doar a unei fracțiuni dintre aceștia.¹⁹ Mai mult, capacitatea partidelor mari, naționale, de obicei parlamentare, de a câștiga mandate va crește în defavoarea partidelor mici, locale, care angrenează resurse politice locale și reprezintă spiritul local, specific. Câștigul electoral facil și de moment pentru PDL ar putea afecta pe termen lung democrația locală ca sursă de personal și de idei politice.²⁰

Dar modificarea interesată a legilor electorale este mult mai vizibilă în cazul schimbărilor aduse sistemului electoral privind alegerea deputaților și senatorilor. Încă de la începutul tranziției democratice, sistemul electoral bazat pe reprezentarea proporțională cu un prag electoral scăzut (de 3 %) a fost încadrat într-o arhitectură instituțională destinată să caute consensul limitat și să evite domnia pură a majorității, după decenii de dictatură. Astfel, reprezentarea proporțională se integra unui context mai curând consensualist, bazat pe o cooperare dintre o putere parlamentară și un executiv fondat pe coaliții de partide, anume

pe un parlament bicameral care să echilibreze un executiv bicefal format dintr-un guvern și un președinte ales prin sufragiu universal, în final, o constituție rigidă și supusă controlului independent al unei curți constituționale.²¹

Reforma statului promisă de candidatul PDL Traian Băsescu și începută după câștigarea alegerilor prezidențiale din 2004 a debutat chiar cu discuția despre modificarea sistemului electoral. Sistemul electoral proporțional a fost considerat principalul vinovat pentru ineficiența parlamentară și corupția aleșilor și modificarea sistemului electoral a fost speranța multor comentatori și specialiști ce se așteptau la o transformare radicală a elitelor politice. Reprezentării proporționale (RP) i se reproșa în general incapacitatea partidelor de a înnoi oferta electorală și a crește calitatea selecției personalului politic. Comentarii politici și specialiștii treceau cu vederea evoluția sistemului electoral și capacitatea sa tot mai evidentă de a transforma și consolida partidele și sistemul de partide în perioada de tranziție.²² Efectele disproporționale ale sistemului electoral, devenite mai accentuate prin creșterea pragului electoral de la 3 la 5 %, combinate cu instituționalizarea deplină și coagularea ideologică, au condus la reducerea numărului efectiv de partide parlamentare din Camera Deputaților de la 4,9 în 1992 la 3,3 în 2008. Chiar și așa, reprezentarea electorală proporțională cu alocarea mandatelor la nivel județean (prin

metoda coeficienților Hare) și repartiția resturilor de voturi la nivel național (prin metoda divizorilor d'Hondt),²³ a permis reprezentarea echitabilă a minorităților politice și a reprezentat, pentru o lungă perioadă, o speranță pentru intrarea unor noi partide în sistemul de partide parlamentar.²⁴

Accentuând mecanismele de selecție ineficiente, care permiteau fără îndoială inserarea în listele electorale a unor politicieni corupți și ineficienți, criticii RP dădeau tonul opiniei publice care considera că electoratul este mai îndreptățit și mai capabil să selecteze singur candidații. În atmosfera ostilă RP, unele ONG-uri și asociații civice au decis înaintea campaniei electorale din 2004 să ia lucrurile pe cont propriu. Sanționând indecizia guvernului de a reforma sistemul electoral și de a combate corupția, aceste asociații au înființat o „Coaliție pentru un Parlament Curat”, care să trieze candidații considerați incompatibili cu funcția de deputat sau senator la care aspirau.²⁵ Conform autorilor selecției, Coaliția astfel constituită a dat publicității o „listă neagră” a candidaților incompatibili, și a reușit eliminarea de pe listele electorale a nu mai puțin de o sută dintre ei, demonstrând nu doar corupția partidelor și a candidaților care căutau protecția imunității parlamentare, dar și incapacitatea partidelor de a selecta candidați credibili. Nu este de mirare că după alegerile din 2004 și venirea la putere a lui Traian Băsescu, opinia publică nu mai

tolera o eventuală reformare a RP și amânarea schimbării sistemului electoral.²⁶

Sistemul electoral rival a fost încă de la început sistemul majoritar uninominal. Acesta era susținut de președintele Traian Băsescu și de Partidul Democrat, devenit ulterior Partidul Democrat Liberal (PDL). Aceștia susțineau în 2007 varianta majoritaristă cea mai puternic disproportională (*first-past-the-post system*), care să ofere PDL la viitoare alegeri cele mai multe mandate cu voturile obținute. Aflate la putere, Partidul Național Liberal (PNL) și Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR) au propus dezbaterii publice și ulterior votat în parlament o nouă lege electorală, inspirată evident din modelul electoral german al scrutinului mixt, care oferă un echilibru general (la nivel național) între mandatele câștigate de candidații partidelor prin sistemul majoritar în circumscripții uninominale și cele câștigate de partide prin reprezentare proporțională. Un astfel de sistem împacă nevoia de reprezentare prin competiție directă între candidați în circumscripții uninominale, așa cum o dorea opinia publică și multe asociații civice din România, și reprezentarea proporțională care să ofere o reprezentare echitabilă partidelor mici, cum își doreau PNL și, mai ales, UDMR. Considerând șansele PDL de a câștiga alegerile folosind un sistem electoral majoritar cât mai disproportional, Traian Băsescu a contestat legea la Curtea Constitu-

țională și aceasta a acceptat contestația.

Noua lege electorală adoptată ulterior de parlament (Legea 35/2008) a fost un compromis necesar derulării alegerilor la termen, dar s-a dovedit greu de înțeles și complicat de operat, dar mai ales a rămas fără efecte notabile în selecția candidaților sau „primenirea” clasei politice.²⁷ Ea oferă direct mandatul candidaților care câștigă majoritatea absolută a voturilor în colegiile electorale, dar operează ulterior distribuirii directe a mandatelor câștigate o redistribuire la nivel național și județean a mandatelor rămase nealocate, pe principiul proporționalității naționale a competitorilor electorali. Prin redistribuire, ea împiedică deseori atribuirea mandatului din colegiu candidatului care are majoritatea relativă a voturilor, atribuindu-l celui cu un număr mai mic de voturi, în logica unei compensări naționale ce derivă din principiul proporționalității. Ea promitea din start un control mai mare al alegătorilor asupra alegerii candidaților, o legătură mai trainică dintre politicienii aleși și alegătorii din noile colegii electorale, precum și generarea unui mecanism de control politic prin care aleșii ineficienți să poată fi sancționați sau recompensați la sfârșitul ciclului electoral. Alegerile din 2008 și 2012 au dovedit că partidele politice, chiar cele mai interesate de votul uninominal precum PDL, au găsit mecanisme de evitare a oricărui control cetățnesc.

În 2008, partidele și-au menținut practica desemnării candidaților. În contextul creșterii cheltuielilor pentru campanii electorale paralele în circumscripții județene, candidații au devenit chiar mai loiali și mai atașați rețelelor clientelare de partid. În loc să sprijine democrația locală incipientă și să dezvolte sute de campanii electorale localizate și adaptate problemelor și specificului locului, axate pe candidați din colegii, așa cum se spera prin adoptarea noi legi electorale, PDL a utilizat sistematic o singură campanie gigantică, unificată la nivel național, folosind din plin popularitatea președintelui Băsescu. PDL, dar nici alte partide, nu au îmbunătățit nivelul de legitimitate a aleșilor, nominalizând candidați ce nu locuiau în colegiile unde au candidat și care nu aveau nici o motivație de a stabili legături permanente cu mediul local, alegătorii sau organizațiile locale de partid. Câștigând alegerile cu o majoritate fragilă, PDL nu a încurajat stabilirea unei relații între aleși și alegătorii din colegii, încurajând aleșii altor partide să-și neglijeze alegătorii, să migreze în parlament și să asigure o majoritate guvernului condus de Emil Boc. În final, la sfârșitul ciclului electoral, majoritatea candidaților PDL nu s-au prezentat alegătorilor din colegii care i-au votat în 2008 și nu le-au întărit acestora rolul de evaluare, de selecție și de recompensă/sancțiune. Pentru a evita consolidarea unui astfel de mecanism democratic, cei mai mulți

parlamentari PDL au candidat în 2012 în alte colegii decât cele în care fuseseră aleși în 2008, cazul cel mai cunoscut fiind cel al Elenei Udrea, fost ministru al dezvoltării și turismului în guvernul condus de Emil Boc și unul dintre cei mai influenți lideri PDL, care a renunțat la colegiul său din București pentru a candida la Roman.

Legiferarea interesată în materie electorală, ca simptom al huliganismului politic post-aderare, se manifestă de-a lungul ciclului parlamentar 2008-2012. Astfel, Traian Băsescu și PDL nu au renunțat după succesul electoral din 2008 la legiferarea sistemului electoral majoritarist, atât timp cât calculele păreau favorabile.²⁸ Deși a obținut cele mai multe mandate parlamentare din istoria sa politică, PDL considera Legea 35/2008 inechitabilă pentru că sistemul electoral pe care aceasta îl instituisese nu atribuia mandatele din colegiile electorale candidaților cu cele mai multe voturi. Preferința pentru sistemul electoral majoritar pur și dur, cât mai disproporțional posibil pentru a „confectiona” o majoritate PDL,²⁹ îl va determina pe președintele Traian Băsescu să invoce constant voința cetățenilor români care au fost consultați prin referendumul din noiembrie 2007 pentru adoptarea votului uninominal. Traian Băsescu a folosit întotdeauna sintagma „votului uninominal”, identică cu cea de pe buletinele de vot la referendumul din 2007, pentru a se referi la sisteme majoritariste disproporționale, la

sistemul pluralitar (*first-past-the-post* system) sau la cel majoritar cu două tururi de scrutin de inspirație franceză (*two-round runoff* system), deși sintagma „votului uninominal” acoperă înțelesuri multiple și face trimitere la diferite sisteme electorale, nu doar la cele menționate anterior.³⁰

Interesul PDL pentru sistemul electoral majoritar disproportional a rezistat până în momentul scăderii dramatice a popularității sale politice.³¹ Odată cu pierderea puterii prin demiterea guvernului PDL-UDMR condus de Mihai-Răzvan Ungureanu prin moțiuni de cenzură, avantajele proporționalității pentru partidele mici au devenit evidente. Când noul guvern al Uniunii Social-Liberale (PSD-PNL) a adoptat în mai 2012 modificarea legii electorale prin trecerea, atât de așteptată de PDL și de Traian Băsescu, la sistemul electoral majoritar cu un singur tur, PDL a contestat legea la Curtea Constituțională, aceasta invalidând-o. Motivația de invalidare folosită de curte a fost creșterea numărului de mandate parlamentare dincolo de limitele produse de normele de reprezentare a electoratului pentru Senat și Camera Deputaților. De fapt, chiar Legea 35/2008, pe care o critica în 2011, a oferit PDL colacul de salvare electorală. Această lege a oferit PDL în urma alegerilor din decembrie 2012 aproape 16 % din mandatele parlamentare, în condițiile în care extrem de puțini candidați PDL s-au clasat pe primul loc în colegiile lor. Folosind metoda

de atribuire a mandatelor prin legea sistemului electoral majoritar votată de parlament în mai 2012, numărul redus al mandatelor câștigate direct de către PDL nu i-ar fi permis trecerea pragului de 5 % necesar reprezentării parlamentare. Mai mult, prin clasarea candidaților săi în colegiile electorale, care au primit mandate parlamentare prin redistribuire de pe locurile 2, 3 și chiar 4 în detrimentul contracandidaților mai bine plasați, PDL a dus la creșterea fără precedent a numărului deputaților și senatorilor în decembrie 2012, contrazicând astfel flagrant motivația Curții Constituționale de invalidare a legii electorale votate de parlament în mai 2012. Discursul PDL și al președintelui Traian Băsescu, precum și acțiunile de transformare a sistemului electoral pentru alegerile locale și cele parlamentare, descriu foarte bine practica elitelor la putere de legiferare interesată, specifică huliganismului post-aderare. Ele vor fi completate cu modificarea interesată a legii referendumului pentru demiterea Președintelui României, cu efecte vizibile în momentul crizei politice din vara anului 2012.

Schimbarea interesată a legii referendumului

Referendumul pentru demiterea președintelui a devenit doar relativ recent un instrument politic. De altfel, nici referendumurile consultative sau cele constituționale nu sunt

frecvente în România, care funcționează mai curând ca o democrație reprezentativă parlamentară. Cele două referendumuri pentru demiterea președintelui, necesare finalizării procedurii de suspendare a președintelui inițiate de parlament în 2007 și 2012, se referă la încheierea mandatelor aceluiași președinte, Traian Băsescu. Această prevedere a referendumului de demitere a președintelui, alături de alte prevederi și caracteristici ale sistemului constituțional românesc, precum bicameralismul parlamentar, vin să echilibreze un puternic executiv bicefal, în care președintele este ales direct de către cetățeni. În anexa la traducerea românească a *Comparative Constitutional Engineering*, Giovanni Sartori consideră că sistemul parlamentar românesc încearcă să creeze un președinte suficient de puternic, dar nu într-atât încât să-i afecteze caracteristicile parlamentare.³² Astfel, în teorie, subliniază Sartori limitându-se la analiza textului constituțional, președintele este „mediator” între puterile statului, ceea ce-l definește drept un președinte tipic regimurilor parlamentare. Mai mult, președintele nu deține puteri exclusive și trebuie întotdeauna să se consulte cu partidele parlamentare când numește un candidat la funcția de prim-ministru, și cu parlamentul atunci dorește să dizolve parlamentul sau să inițieze un referendum. Acest lucru îl determină pe Sartori să definească președintele drept unul cu puteri limitate, specific regimurilor parlamentare. El nu este un

președinte tipic regimurilor semi-prezidențiale, pentru că nu are puteri sporite, de exemplu dreptul de veto, și pentru că toate atribuțiile executive semnificative sunt ale guvernului.

Acest lucru nu l-a împiedicat pe Traian Băsescu să se manifeste ca un președinte „jucător”, cum îi plăcea acestuia să se considere, depășind limitele constituției. În practica politică, președintele Băsescu nu a investit nici un efort în dobândirea unui statut de mediator între puterile statului, dar nici între stat și cetățeni. Statutul său de mediator a fost repede înlocuit de cel de lider de partid, negociind cvasi-public pentru PDL o majoritate parlamentară și atacând vehement partidele de opoziție. De altfel, frecventarea întâlnirilor politice ale PDL a devenit una „obișnuită”, în opinia conducerii partidului,³³ fără nici un dubiu cu privire la lipsa de echitate în poziția președintelui față de partidele politice și față de cetățeni. Această neglijență în asumarea rolului de mediator i-a fost reproșată chiar de Curtea Constituțională în motivarea avizului consultativ pentru suspendarea președintelui din iulie 2012.

Ambele suspendări au fost urmate de referendumuri populare de demitere a președintelui și s-au soldat cu respingerea suspendării și continuarea mandatului președintelui Traian Băsescu. Diferența dintre rezultate nu este susținerea tot mai scăzută a președintelui, ci este dată chiar de condițiile de organizare a referendumului. Plecând de la

ideea unui conflict personal cu „clasa politică”, de fapt cu opoziția parlamentară, Traian Băsescu a folosit toate mijloacele pentru slăbirea parlamentului, a prerogativelor sale constituționale și a imaginii sale publice. După suspendarea din 2007, Traian Băsescu a folosit fiecare ocazie pentru a cataloga parlamentul, în care încă rezista opoziția parlamentară, drept o instituție abuzivă, iresponsabilă, expresia unui grup de interese profund corupt, ce își apără privilegiile și membrii împotriva intereselor poporului. Folosindu-și popularitatea în creștere după eșecul suspendării din 2007 și mizând pe prestigiul redus al parlamentului, președintele Băsescu a făcut o serie de propuneri pentru reducerea puterii parlamentului în materie de control al executivului, așa cum este acesta prevăzut de constituție. Nu doar că Traian Băsescu a inițiat în 2009 un referendum pentru reducerea numărului de parlamentari la nu mai mult de 300 și transformarea bicameralismului istoric în monocameralism, dar dizolvarea parlamentului a devenit subiectul său predilect. Deși procedura de dizolvare a parlamentului de către președinte este clar descrisă de textul constituției și este limitată la imposibilitatea succesivă a guvernului de a primi votul de investire în funcție, amenințarea a devenit fățișă în 2009 chiar înaintea alegerilor prezidențiale, pe care Traian Băsescu se aștepta să le câștige.³⁴

Conflictul său personal cu parlamentul viza intimidarea politică a

opoziției și limitarea căilor de atac parlamentar împotriva concentrării puterii executive. Amenințarea dizolvării parlamentului viza de fapt acceptarea lui Emil Boc ca prim-ministru al unui guvern PDL de către parlament după alegerile prezidențiale. Ultima măsură ce rămânea de luat era schimbarea interesată a condițiilor de demitere a președintelui de către chiar cetățenii care l-au votat în funcție. O propunere a fost făcută pentru dizolvarea automată a parlamentului, în cazul eșecului suspendării președintelui, decisă de cetățeni prin referendumul de consultare prevăzut de constituție.³⁵ Dar măsura interesată care se va dovedi de succes pentru strategia de a schimba pentru a câștiga este legată de chiar condițiile de validare de către Curtea Constituțională a referendumului consultativ de demitere a președintelui. Inițiativa guvernului Emil Boc adoptată de către parlament în 2011 a introdus condiții speciale validării demiterii, anume o demitere realizată cu majoritate absolută. Altfel spus, președintele putea fi votat în funcție de către o majoritate simplă (a celor prezenți la urne la scutinel pentru alegerea președintelui), dar demis doar de o majoritate specială, absolută (a celor înscriși în listele electorale). Această schimbare interesată a condițiilor de validare între cele două referendumuri de demitere din 2009 și 2012 se baza pe existența unei dispore românești foarte numeroase, aflate în incapacitate fizică de a-și exercita dreptul de vot în străi-

nătate.³⁶ În situația lipsei clare de evidență a populației cu drept de vot la data referendumului, a lipsei rezultatelor statistice demografice ale recensământului și a indeciziei Ministerului de Interne de a certifica o situație a numărului de cărți de identitate valide, Curtea Constituțională a decis invalidarea rezultatelor referendumului pentru neîndeplinirea condiției majorității speciale, stipulată de legea referendumului, modificată de către majoritatea PDL.³⁷ De altfel, rolul jucat de Curtea Constituțională în invalidarea referendumului a confirmat acumularea treptată de putere pe care acesta a realizat-o de-a lungul timpului. În România, Curtea Constituțională s-a transformat treptat dintr-o instanță de control a constituționalității legilor și a regulamentele de funcționare ale camerelor parlamentului într-un jucător politic deasupra parlamentului, ca ultimă instanță decizională, așa cum s-a dovedit în 2012 în cazul respingerii legii votului uninominal și a referendumului privind demiterea președintelui României.³⁸

Concluzii

Schimbarea interesată a regulilor electorale pe care huliganismul post-aderare o promovează după 2007, atunci când constrângerile externe au dispărut aproape complet, este cel mai puternic atac la adresa democrației post-comuniste din România. Alterarea regulilor competiției electorale în baza calculelor politice partizane nu ar fi

neapărat un obstacol fundamental ridicat în calea funcționării democrației. Partidele politice își fac adeseori calcule privind susținerea electorală de care se bucură și pe care urmăresc să o transforme în majorități politice locale și naționale. Așa s-a întâmplat cu modificarea legii electorale pentru alegerea membrilor Camerei Deputaților și Senatului, când partidul care și-a dorit cel mai mult un sistem majoritar puternic disproportional a ajuns să conteste legea votată de oponenții săi politici la Curtea Constituțională. Când însă modificarea interesată, ca expresie a huliganismului neîngrădit, restrânge rolul alegătorilor și afectează resursele politice ale competitorilor, atunci democrația nu mai poate funcționa. Schimbarea interesată a legii alegerilor locale și alegerea primarilor printr-un sistem electoral majoritar pur și dur, cu un singur tur de scrutin a dus la restrângerea legitimității primarilor aleși și la fragilizarea democrației locale.³⁹ Începând din 2012, primarii nu mai sunt aleși de majoritatea simplă a cetățenilor din localitățile în care candidează, ci foarte posibil de majorități relative. Deși legea i-a fost personal favorabilă lui Emil Boc, care a câștigat cu o majoritate relativă foarte fragilă mandatul de primar al municipiului Cluj-Napoca în 2012, schimbarea legii alegerilor locale a instituit principiul majoritarist „winner takes all” într-un domeniu în care era încă nevoie de legitimitatea deplină a aleșilor. Noul principiu nu ajută deloc consolidarea democrației locale,

subminată de controlul resurselor politice de către noii „baroni”, potențaii locali care combină cu mult succes corupția personală și de grup cu mecanismele de mobilizare electorală ale partidelor. Pentru fidelizarea acestora a emis guvernul Victor Ponta ordonanța de urgență care să-i absolve de consecințele obișnuite ale legii ce interzice migrația aleșilor locali. Însă intenția de suspendare a alegerilor locale prevăzute în iunie 2012 de către guvernul PDL condus de Emil Boc este atacul cel mai brutal la resursele de putere ale opoziției politice și la funcționarea mecanismelor democratice de bază. Dacă ar fi avut succes, dacă suspendarea asumată de guvernul Emil Boc și votată de majoritatea PDL din parlament în 2011 nu ar fi fost declarată neconstituțională de către Curtea Constituțională, România și-ar fi pierdut până și caracterul de democrație electorală, cel mai răspândit tip de democrație în rândul țărilor subdezvoltate și în curs de dezvoltare.⁴⁰

Dar la fel de îngrijorătoare este și substituirea consultării voinței electoratului, ca sursă primă de legitimitate, cu proceduri administrative.⁴¹ Conflictul politic din vara anului 2012 dintre președintele Traian Băsescu și majoritatea parlamentară, ce exprima atunci voința instituției parlamentare, a fost tranșat de Curtea Constituțională, un organism politico-juridic, ce a utilizat propriile evaluări statistico-demografice discutabile pentru a înfrânge voința unui electorat covârșitor defavorabil continuării manda-

tului președintelui. Deși aparent curtea a pus în aplicare un mecanism de protecție a președintelui Traian Băsescu prin modificarea interesată a legii referendumului și instituirea unei majorități speciale, absolute, necesare validării demiterii, decizia acesteia a confirmat succesul legiferării interesate, dar l-a privat pe Președintele României de legitimitatea democratică de care avea nevoie în exercitarea atribuțiilor interne și în conducerea politicii externe.

Legiferarea interesată în materie electorală, alături de corupția neîngrădită la nivel guvernamental și de controlul resurselor locale, formează tabloul huliganismului politic post-aderare din România, o perioadă caracterizată de abuzul care derivă din dorința de concentrare a puterii executive dincolo de orice limită a consensului anterior, necesar aderării țărilor din Europa Centrală și de Est la NATO și Uniunea Europeană.⁴² Acest consens minimal accepta anterior faptul că democrația liberală se bazează pe instituții și proceduri, curți constituționale, parchete și curți de justiție, autorități de reglementare a audio-vizualului, care toate trebuie să funcționeze în afara jocului politic, independent de dorința de concentrare a puterii de către un guvern sau un președinte. Pentru supraviețuirea și consolidarea democrației, schimbările regulilor nu trebuie să vizeze doar câștigarea puterii cu orice preț și, cel mai adesea, cu scopul îmbogățirii personale și de grup.

Note

- ¹ Alina Mungiu-Pippidi, „Reinventing the Peasants. Local State Capture in Post-Communist Europe”, *Romanian Journal of Political Science*, vol. 3, nr. 2, 2003, pp. 23-38.
- ² Importanța primarilor și președinților de consilii județene pentru mobilizarea electorală a partidelor românești a devenit atât de mare, încât Partidul Social Democrat a ajuns să suspecteze că numărul mare de primari și președinți de consilii județene din rândurile sale, arestați, puși sub acuzare și trimiși în judecată între 2012 și 2014 pentru presupuse fapte de corupție (în județe cu rezultate electorale foarte bune la alegerile locale din 2012 și la cele europarlamentare din 2014, precum Argeș, Constanța, Dâmbovița, Mehedinți, Prahova, Teleorman, Vrancea) ar putea fi în legătură cu pregătirea și desfășurarea campaniei electorale prezidențiale din 2014.
- ³ Bojan Bugarcic, „Populism, liberal democracy, and the rule of law in Central and Eastern Europe”, *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 41, nr. 2, 2008, pp. 191-203.
- ⁴ David Collier (ed.), *The New Authoritarianism in Latin America*, Princeton University Press, Princeton, 1979; Robert Dahl, *Poliarhiile. Participare și opoziție*, Institutul European, Iași, 2000.
- ⁵ Venelin I. Ganev, „Post-Accession Hooliganism: Democratic Governance in Bulgaria and Romania after 2007”, *East European Politics and Societies*, vol. 27, nr. 1, 2013, pp. 26-44.
- ⁶ Jacques Rupnik, „From democracy fatigue to populist backlash,” *Journal of Democracy*, vol. 18, nr. 4, 2007, pp. 17-25; Philip Levitz și Grigore Pop-Elecheș, „Why No Backsliding? The European Union’s Impact on Democracy and Governance Before and After Accession”, *Comparative Political Studies*, vol. 43, nr. 4, 2010, pp. 457-485; Dragoș Dragoman, „Democratizare și constrângere externă: regresul României după aderarea la Uniunea Europeană”, în *Instituții și comportament politic în noile democrații europene*, Sergiu Gherghina, Sergiu Mișcoiu (editori), Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2013, pp. 103-124.
- ⁷ Dragoș Dragoman, „Post-Accession Backsliding: non-ideologic populism and democratic setbacks in Romania”, *South-East European Journal of Political Science*, vol. 1, nr. 3, 2013, pp. 27-46.
- ⁸ Alina Mungiu-Pippidi, „Prostia la vârf, vulnerabilitate națională”, *România Liberă*, 1 iulie 2010, p. 1.
- ⁹ Anthony Downs, *O teorie economică a democrației*, Institutul European, Iași, 2009, p. 59.
- ¹⁰ *Ibidem*, p. 60.
- ¹¹ *Ibidem*, p. 46.
- ¹² Dragoș Dragoman, Bogdan Gheorghiuță, „European conditionality, ethnic control or electoral disarray? The 2011 controversial territorial reform attempt in Romania”, *POLIS*, vol. II, nr. 1, 2014, pp. 72-90.
- ¹³ Dragoș Dragoman, „Factori determinanți ai opțiunilor electorale din România în 2004. O analiză la nivel agregat”, *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, vol. VII, nr. 4, 2007, pp. 903-932.

- ¹⁴ Alina Mungiu-Pippidi, „Reinventing the Peasants...”
- ¹⁵ Dragoș Dragoman, „Geografia electorală a României în 2004. Modernitate economică și neo-dependență rurală” în *Alegeri și alegători în România, 2000-2004. Contexte locale și regionale*, Dragoș Dragoman (editor), Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, Sibiu, 2006, pp. 9-52.
- ¹⁶ O cercetare separată este necesară pentru a demonstra gradul de corelație dintre alocările bugetare centrale către bugetele locale și afilierea politică a beneficiarilor acestor transferuri. Concluziile unei astfel de cercetări ar putea scoate această discuție din sfera speculațiilor jurnalistice și i-ar da caracterul unui ipoteze testate științific.
- ¹⁷ La fel de necesară este și analiza corelației dintre anchetele penale și afilierea politică a liderilor locali ai partidelor parlamentare. În perioada 2012-2014, cel puțin, orientarea predilectă a DNA către aleșii locali ai PSD din județe cu electorat favorabil (Argeș, Constanța, Dâmbovița, Mehedinți, Prahova, Teleorman, Vrancea) ridică o suspiciune de calcul electoral.
- ¹⁸ Sistemele de tip pluralitar (*plurality systems*) acceptă ca un mandat să fie acordat celui care are cel mai mare număr de voturi, dar nu neapărat majoritatea. Astfel, acesta poate teoretic obține un mandat cu doar 20 % din voturi, în condițiile în care nici un contracandidat nu obține mai mult și toți ceilalți contracandidați își împart majoritatea reprezentată de restul de 80 % din voturi.
- ¹⁹ Această lege i-a permis chiar lui Emil Boc, personal, să câștige mandatul de primar al municipiului Cluj-Napoca, prin evitarea unui al doilea tur de scrutin ce ar fi fost necesar validării mandatului de primar, conform legii electorale anterioare modificării operate de guvernul PDL, condus de însuși Emil Boc.
- ²⁰ Dragoș Dragoman, „Partide regionale și democrație locală în România”, în *Voturi și politici. Dinamica partidelor românești în ultimele două decenii*, Sergiu Gherghina (editor), Institutul European, Iași, 2011, pp. 319-345.
- ²¹ *Idem*, „Democratizare și constrângere externă...”
- ²² Liliana Mișuț, „The emergence of political pluralism in Romania”, *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 27, nr. 4, 1994, pp. 411-422.
- ²³ Cosmin G. Marian, Robert F. King, „Plus ça change: Electoral law reform and the 2008 Romanian parliamentary elections”, *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 43, nr. 1, 2010, pp. 7-18.
- ²⁴ Dragoș Dragoman, „Partide regionale și democrație locală în România...”
- ²⁵ Alina Mungiu-Pippidi, „Fighting political corruption in post-communist Europe”, în *A Quest for Political Integrity*, Romanian Coalition for a Clean Parliament (editor), Polirom, Iași, 2005, pp. 7-18.
- ²⁶ Cristian Pârvolescu, „Cardboard reform”, în *A Quest for Political Integrity*, Romanian Coalition for a Clean Parliament (editor), Polirom, Iași, 2005, pp. 65-66.
- ²⁷ Cosmin G. Marian și Robert F. King, „Plus ça change...” , p. 17.
- ²⁸ Agenția NewsIn, 18 ianuarie 2011, <http://www.newsin.ro/basescu-reforma-electorală.php?cid=login&hid=default¬Allowed=1&lor>

- =<http://www.newsinfo.ro/Default.aspx?cid=3dview%26nid%3dde7a09e7-38f6-40b9-804f-89ec93018243%26hid%3dmedia>, accesat la ora 08.02 PM.
- ²⁹ Termenul de majorități „confectionate” (manufactured) se referă la una din consecințele disproporționalității sistemului electoral majoritar, care poate transforma o minoritate de voturi într-o majoritate de mandate. Vezi și Douglas W. Rae, *The Political Consequences of Electoral Laws*, Yale University Press, New Haven, 1971.
- ³⁰ Arend Lijphart, „The Political Consequences of Electoral Laws, 1945-1985”, *American Political Science Review*, vol. 84, nr. 2, 1990, pp. 481-496.
- ³¹ Pentru o analiză a paradoxului unui partid populist devenit nepopular, vezi și Dragoș Dragoman, „Could speaking for the people often mean lying to the people? Populism and the problem of truth”, *South-East European Journal of Political Science*, vol. 2, nr. 1-2, 2014, pp. 101-119.
- ³² Giovanni Sartori, „Despre sistemul constituțional românesc”, (anexă la) *Ingenieria constituțională comparată. Structuri, stimulente și rezultate*, Institutul European, Iași, 2008, pp. 313-319.
- ³³ „Top-level meeting between Basescu, Boc and PDL MPs”, *Nine O’Clock*, 28 ianuarie 2011, <http://www.nineoclock.ro/index.php?issue=4856&page=detalii&categorie=politics&id=20110128-512855>, consultat la 1 februarie 2011.
- ³⁴ Agenția Amos News, 16 octombrie 2009, http://www.amosnews.ro/2009/Basescu_anunta_ca_poate_dizolva_Parlamentul_a_doua_zi_dupa_turul_al_doilea_al_prezidentialelor-290040, consultat la 03.12 PM.
- ³⁵ ”Basescu pleads for President’s impeachment procedure change”, *Nine O’Clock*, 10 ianuarie 2011, <http://www.nineoclock.ro/index.php?issue=4856&page=detalii&categorie=politics&id=20110110-512799>, consultat la 1 februarie 2011.
- ³⁶ În timp ce numărul estimat al cetățenilor români aflați în afara granițelor României este de aproape 3 milioane, numărul cetățenilor români care au reușit să voteze efectiv cu ocazia diverselor scrutine pentru alegerea deputaților europeni sau a președintelui României este de zece ori mai mic.
- ³⁷ Guvernul Boc, care a organizat în 2011 recensământul persoanelor și locuințelor din România, nu a pus la dispoziția publicului și instituțiilor interesate datele acestuia. Când datele recensământului au fost publicate în cele din urmă în 2013, acestea au demonstrat un ecart foarte mare între baza de calcul disponibilă în 2012 pentru judecarea pragului de participare (și care provenea din recensământul general din 2002) și cea reală, o ruptură evidentă între calculul folosit de Curtea Constituțională și realitatea demografică a României.
- ³⁸ Rolul politic special dobândit de Curtea Constituțională poate fi înțeles și din miza specială a desemnării unor noi membrii în posturile de judecător vacantate. Cu ocazia desemnării de către Camera Deputaților a unui nou judecător în iunie 2010, opoziția PSD-PNL a profitat de neglijența deputaților PDL și a validat în mod regulamentar ca judecător propriul candidat. Realizând situația, președintele camerei și

- deputat PDL Roberta Anastase a anulat votul și a forțat un nou vot mult după miezul nopții, reușind în final schimbarea votului anterior și desemnarea candidatului PDL ca judecător. Vezi și http://www.adevarul.ro/actualitate/eveniment/Alesi_i_PDL_au_luat_cu_asalt_Curtea_Constitutionala_0_280772470.html, consultat la 2 februarie 2011.
- ³⁹ Dragoș Dragoman, „Partide regionale și democrație locală în România...”
- ⁴⁰ Freedom House, *Nations in Transit 2010: Democratization from Central Europe to Eurasia*, Washington DC, 2010.
- ⁴¹ Aici s-ar putea deschide o largă și benefică discuție despre conflictul dintre legitimitate și proceduri în democrațiile funcționale. El transpare și din procesul deschis de Agenția Națională de Integritate primarului Sibiului, Klaus Johannis, ales între timp președinte al României.
- ⁴² Paul Levitz, Grigore Pop-Eleches, „Why No Backsliding? The European Union’s Impact on Democracy and Governance Before and After Accession”, *Comparative Political Studies*, vol. 43, nr. 4, 2010, pp. 457-485.

Bibliografie

- Bugaric, Bojan, „Populism, liberal democracy, and the rule of law in Central and Eastern Europe”, *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 41, nr. 2, 2008, pp. 191-203.
- Collier, David (ed.), *The New Authoritarianism in Latin America*, Princeton University Press, Princeton, 1979.
- Dahl, Robert, *Poliarhiile. Participare și opoziție*, Institutul European, Iași, 2000.
- Downs, Anthony, *O teorie economică a democrației*, Institutul European, Iași, 2009.
- Dragoman, Dragoș, „Could speaking for the people often mean lying to the people? Populism and the problem of truth”, *South-East European Journal of Political Science*, vol. 2, nr. 1-2, 2014, pp. 101-119.
- Dragoman, Dragoș, Bogdan Gheorghită, „European conditionality, ethnic control or electoral disarray? The 2011 controversial territorial reform attempt in Romania”, *POLIS*, vol. II, nr. 1, 2014, pp. 72-90.
- Dragoman, Dragoș, „Democratizare și constrângere externă: regresul României după aderarea la Uniunea Europeană”, în *Instituții și comportament politic în noile democrații europene*, Sergiu Gherghina, Sergiu Mișcoiu (editori), Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2013, pp. 103-124.
- Dragoman, Dragoș, „Post-Accession Backsliding: non-ideologic populism and democratic setbacks in Romania”, *South-East European Journal of Political Science*, vol. 1, nr. 3, 2013, pp. 27-46.
- Dragoman, Dragoș, „Partide regionale și democrație locală în România”, în *Voturi și politici. Dinamica partidelor românești în ultimele două decenii*, Sergiu Gherghina (editor),

- Institutul European, Iași, 2011, pp. 319-345.
- Dragoman, Dragoș, „Factori determinanți ai opțiunilor electorale din România în 2004. O analiză la nivel agregat”, *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, vol. VII, nr. 4, 2007, pp. 903-932.
- Dragoman, Dragoș, „Geografia electorală a României în 2004. Modernitate economică și neo-dependență rurală” în *Alegeri și alegători în România, 2000-2004. Contexte locale și regionale*, Dragoș Dragoman (editor), Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, Sibiu, 2006, pp. 9-52.
- Freedom House, *Nations in Transit 2010: Democratization from Central Europe to Eurasia*, Washington DC, 2010.
- Ganev, Venelin I., „Post-Accession Hooliganism: Democratic Governance in Bulgaria and Romania after 2007”, *East European Politics and Societies*, vol. 27, nr. 1, 2013, pp. 26-44.
- Levitz, Paul, Pop-Eleches, Grigore, „Why No Backsliding? The European Union’s Impact on Democracy and Governance Before and After Accession”, *Comparative Political Studies*, vol. 43, nr. 4, 2010, pp. 457-485.
- Levitz, Philip, Pop-Eleches, Grigore, „Why No Backsliding? The European Union’s Impact on Democracy and Governance Before and After Accession”, *Comparative Political Studies*, vol. 43, nr. 4, 2010, pp. 457-485.
- Lijphart, Arend, „The Political Consequences of Electoral Laws, 1945-1985”, *American Political Science Review*, vol. 84, nr. 2, 1990, pp. 481-496.
- Marian, Cosmin G., King, Robert F., „Plus ça change: Electoral law reform and the 2008 Romanian parliamentary elections”, *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 43, nr. 1, 2010, pp. 7-18.
- Mihuț, Liliana, „The emergence of political pluralism in Romania”, *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 27, nr. 4, 1994, pp. 411-422.
- Mungiu-Pippidi, Alina, „Prostia la vârf, vulnerabilitate națională”, *România Liberă*, 1 iulie 2010.
- Mungiu-Pippidi, Alina, „Fighting political corruption in post-communist Europe”, în *A Quest for Political Integrity*, Romanian Coalition for a Clean Parliament (editor), Polirom, Iași, 2005, pp. 7-18.
- Mungiu-Pippidi, Alina, „Reinventing the Peasants. Local State Capture in Post-Communist Europe”, *Romanian Journal of Political Science*, vol. 3, nr. 2, 2003, pp. 23-38.
- Pârvulescu, Cristian, „Cardboard reform”, în *A Quest for Political Integrity*, Romanian Coalition for a Clean Parliament (editor), Polirom, Iași, 2005, pp. 65-66.
- Rae, Douglas W., *The Political Consequences of Electoral Laws*, Yale University Press, New Haven, 1971.
- Rupnik, Jacques, „From democracy fatigue to populist backlash,” *Journal of Democracy*, vol. 18, nr. 4, 2007, pp. 17-25.
- Sartori, Giovanni, „Despre sistemul constituțional românesc”, (anexă la) *Ingineria constituțională comparată. Structuri, stimulente și rezultate*, Institutul European, Iași, 2008, pp. 313-319.